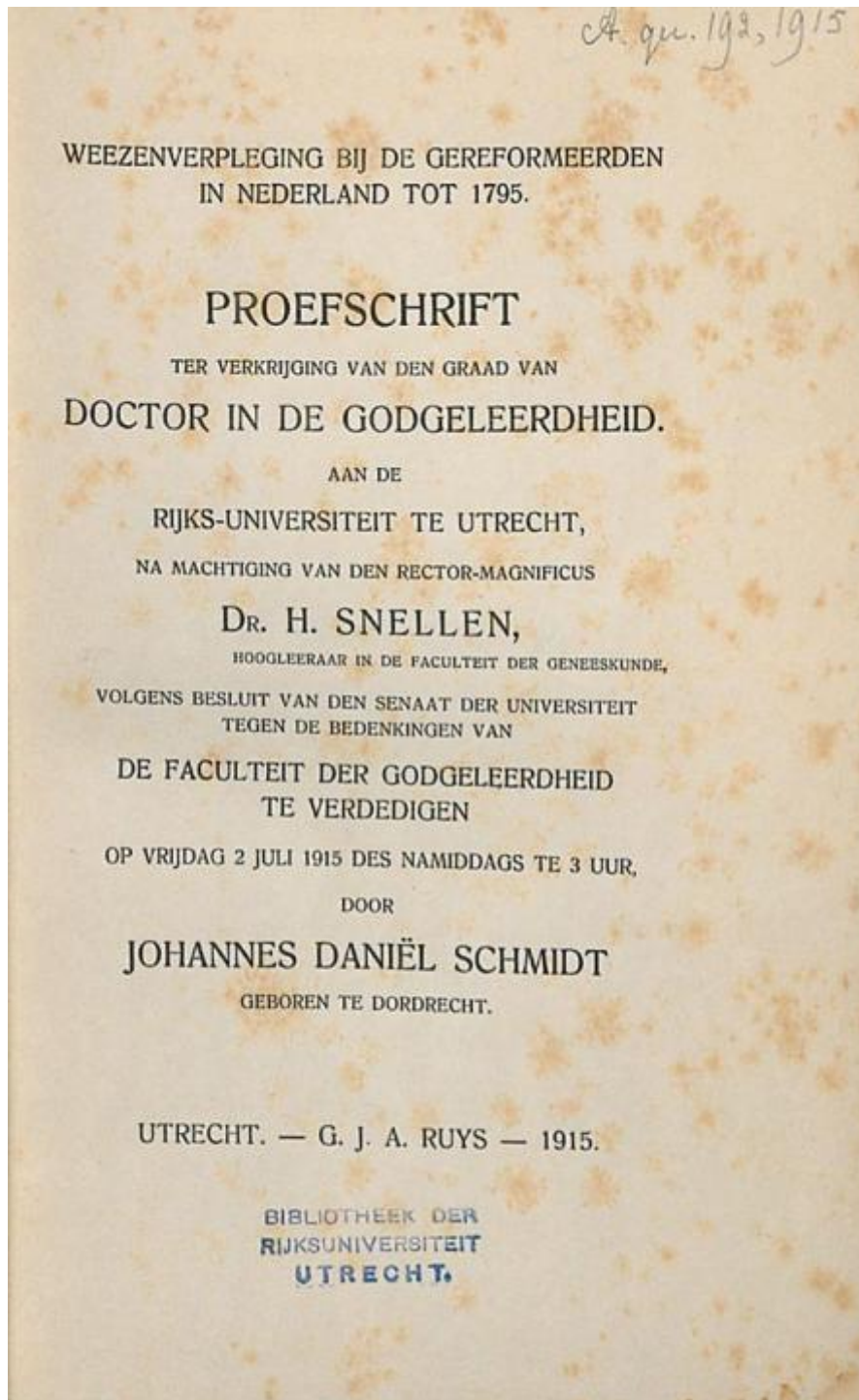

Gepubliceerd 4 januari 2020

[Link Facebook](#)

OVER ARMENZORG EN WEEZENVERPLEGING, HET PROEFSCHRIFT VAN EEN DOMINEE
OP ZUID-BEVELAND

Op 8 juni 1870 trouwt Arie Schmidt in Dordrecht met Anna Margritha Fris. De bruidegom is dan 43 jaar en van beroep opzichter bij bouwwerkzaamheden. Arie Schmidt is de oudste zoon van een metselaar. Hij heeft altijd bij zijn ouders en zijn tien broers en zussen gewoond. Wanneer ook zijn moeder overlijdt, moet Arie op zoek naar een goede huisvrouw.

Zijn bruid, Anna Margritha Fris, is 25 jaar en de dochter van een timmerman. Ze heeft niet bepaald een onbezorgde jeugd gehad. Kort voor haar tiende verjaardag sterft haar moeder. Een week later sterft haar 3-jarige broertje Frans en een maand na het overlijden van zijn moeder, sterft ook haar babybroertje van 3 maanden.

Ruim een jaar later hertrouwt haar vader. Er komt een halfzusje wat als baby sterft, en een paar jaar later komt er een halfbroertje wat korte tijd later ook overlijdt. Vervolgens overlijdt ook haar vader en is Anna Margritha op haar 18e volledig wees.

Het zijn bekende verhalen binnen de familie Schmidt. Ook de vader van bruidegom Arie Schmidt verloor als 9-jarig jongetje zijn vader. Zijn moeder bleef achter met 4 jonge kinderen waarvan de jongste amper een paar maanden oud was. Wellicht kon ze alleen overleven dankzij de steun van de Gereformeerde armenzorg, met alle bijbehorende bemoeizucht en vernederingen van dien.

Arie en zijn vrouw krijgen drie zonen. Hun oudste zoon, Johannes Daniël, wordt predikant en zal rond zijn 40ste beginnen aan een proefschrift voor de universiteit van Utrecht. Hij is dan al getrouwd en vader van een zoon en een pasgeboren dochtertje, Anna Maria Geertruida, vernoemd naar zijn moeder en zijn echtgenote.

Het proefschrift van dominee Schmidt gaat over de behandeling van weduwen en wezen in vroeger eeuwen. Hij gebruikt daarvoor onder andere de archieven van het weeshuis van Dordrecht, waar hij zelf ook is geboren en waar mogelijk zijn overgrootmoeder Maria Stap moest aankloppen voor steun na de plotselinge dood van haar man.

Hij gaat ook naar Vlissingen, waar zijn overgrootvader Jan Smit op 10 juli 1811 overleed in de Palingstraat. Vlissingen lag in 1811 bijna volledig in puin na een langdurige beschieting met kanonnen door de Engelsen in de zomer van 1809. Mogelijk was zijn overgrootvader betrokken bij de wederopbouw van de stad, terwijl zijn vrouw en kinderen in Dordrecht bleven wonen.

Hoe dan ook, na vier jaar is het proefschrift klaar en op vrijdag 2 juli 1915 reist dominee Schmidt van Kapelle naar Utrecht om zijn onderzoek te gaan verdedigen, genaamd "Weezenverpleging bij de Gereformeerden in Nederland tot 1795". Het proefschrift is opgedragen "aan mijne vrouw". Het levert hem vanaf dan de academische titel op van 'Doctor in de Godgeleerdheid'.

Het onderzoek gaat over de vraag in hoeverre de Gereformeerde kerk in Nederland haar roeping vervulde om zorg te dragen voor de wezen van de Gereformeerde lidmaten, en hoe ze die roeping concreet gestalte gaf. Hoe werden de wezen precies opgevoed?

In zijn conclusies is de dominee erg mild voor de kerk: ze deed haar best met erg beperkte middelen en slaagde er desondanks in om veel wezen toch op te voeden tot deftige burgers die goed hun weg vonden in de maatschappij van die dagen.

Het proefschrift - feitelijk een boek van 300 bladzijden - is ook vandaag nog interessant en relatief zeer leesbaar geschreven. Dankzij de Universiteit Utrecht kunnen we het tegenwoordig online lezen. Het is te vinden door de titel in te geven als zoekopdracht, een rechtstreekse link is helaas niet mogelijk.

Met name het eeuwige gebrek aan fondsen voor de dagelijkse kosten in het weeshuis vormt min of meer de rode draad van het boek. Heel af en toe slaagde een voormalig weeskind er in om een fortuin te vergaren en dat fortuin dan per testament na te laten aan het weeshuis wat hem als kind had opgevangen. Zodat zijn lotgenoten minder honger, minder kou en betere kleren zouden hebben dan hij zelf had gekregen.

Maar meestal moest het lokaal bestuur de financiële putten van het plaatselijk weeshuis dempen. Soms gebeurde dat via een tijdelijke belasting, soms via een collecte en meestal kwam het rechtstreeks uit de kas van de gemeente.

Weeshuizen ondersteunden soms ook andere behoeftigen in de maatschappij die buiten de muren van het weeshuis verbleven. Daarvoor waren geen vaste regels, we mogen dus aannemen dat de persoonlijke oordelen van de weesmeesters een doorslaggevende rol speelden in de vraag wie wel en wie geen financiële steun kreeg.

Daarnaast werden ook veel weeskinderen uitbesteed. Er was dan geen weeshuis (een gebouw) in het dorp of het stadje en weeskinderen werden voor een gering bedrag in de kost gegeven bij gezinnen. Deze gezinnen hadden meestal geen liefdadige bedoelingen met het weeskind.

Het geld wat de gezinnen kregen om het weeskind te voeden, te kleden en naar school te laten gaan, verdween meestal spoorloos in de zakken van het gezinshoofd en het weeskind werd gezien als extra arbeidskracht.

Er waren in die dagen massa's werkzaamheden die voor kleuters en iets oudere kinderen geschikt bevonden werden, zoals kippen voeren, meehelpen bij huishoudelijke taken en de hele dag bij de koeien in de wei zitten om ze in de gaten te houden en ze 's avonds weer naar huis te brengen. Voor schoolgaan bleef dan weinig tijd over.

Zodra de weeskinderen meerderjarig werden, mochten ze het weeshuis verlaten. Ze werkten dan allemaal intussen al jarenlang ergens in loondienst. Dat loon moesten ze afgeven aan de weesmeesters; het vormde een welkome bron van inkomsten voor het huis.

Maar het loon van hun laatste jaar onder de hoede van de weesmeesters werd opgespaard en dat kregen ze mee als uitzet wanneer ze het weeshuis mochten verlaten. Sommige weeshuizen voegden daar ook nog een nieuw stel mooie kleren aan toe.

Weer andere weeshuizen beperkten zich soms tot een uitzet in goederen omdat ze hadden gezien dat de weeskinderen hun opgespaarde geld toch maar meteen besteedden aan goud en zilver en dat vonden de weesmeesters pure geldverspilling.

Het boek bevat ook een aantal smakelijke citaten over de geneeskundige zorgen aan zieke weeskinderen. In tegenstelling tot wat we misschien zouden verwachten werden kosten noch moeite gespaard om zieke weeskinderen weer op de been te krijgen.

We lezen dat de chirurgijn Mr. Barnardus te Wissekerke voor de in die tijd kolossale som van 11 gulden gedurende een heel jaar geneeskundige hulp moest verstrekken aan alle arme zieken uit de gemeente. Inclusief "het sere hoofd van N.N. op conditie, dat het hoofd nu over een jaar nog moet blijken geheeld te zijn, genesen of geen geldt". Kortom, de chirurgijn werd pas na twee jaar uitbetaald en hij kreeg zijn geld alleen maar op voorwaarde dat NN geen 'seer hoofd' meer zou

Ebben.

In het weeshuis van 's Gravendeel woont dan weer "een knaap met een dodelijk verderv in zijn regter kakebeen en wang". Hij mag voor behandeling naar Rotterdam waar de beroemde dokter Gram woont. De dokter krijgt 3 gulden en 5 stuivers per week om de jongen te genezen.

En dan is er Caetje F. met haar "melaatsche en voor ongeneeslijk gehouden wordende hoofd". In 1715 wordt met een chirurgijn in Brielle een overeenkomst gesloten dat hij haar zal proberen te genezen. Als het lukt krijgt hij van het armbestuur 75 gulden, op voorwaarde dat Caetje minstens een half jaar erna nog altijd genezen is.

Gepubliceerd 6 januari 2020

[Link Facebook](#)

JOHANNA CATHARINA DE WOLF

In een huisje in de Nieuwstraat in Goos, tegenover de ingang van De Prins van Oranje, wordt op 4 december 1879 een baby bezorgd. Het is een meisje van ruim een jaar oud. Haar naam luidt voluit Johanna Catharina de Wolf. Ze is op 24/10/1878 geboren in het ziekenhuis aan de Binnenvestgracht in Leiden.

De directeur van het ziekenhuis doet persoonlijk aangifte van haar geboorte. Hij verklaart dat de moeder van het kindje een dienstbode is die woont in 's Gravenhage. De moeder heeft exact dezelfde naam als de baby. Een officiële vader is er niet en we kennen ook niet de leeftijd van de moeder.

Hoe komt een kindje uit Leiden een jaar later terecht in een pleeggezin in Goes? Misschien wel omdat haar moeder ook in Goes is geboren. De Goese kleermaker Jan de Wolf en zijn vrouw Jannetje van Weele krijgen namelijk op 12/7/1851 een dochter die ze Catharina Johanna noemen. De moeder van het gezin sterft vier jaar later. Misschien vergiste de directeur van het ziekenhuis zich in de volgorde van de namen.

De kleine Johanna Catharina de Wolf komt in 1879 als "bestedeling" terecht bij Jan Voois en zijn vrouw Dina Reijnhoudt. "Bestedeling" wil zeggen dat het gezinshoofd geld ontvangt om het kindje met zorg en liefde groot te brengen. Meestal zijn bestedingen weeskinderen, maar in dit geval leeft de moeder nog. Wellicht kon ze onmogelijk zelf voor haar kindje zorgen en was er ook geen naaste familie die dat kon of wilde.

In het gezin Voois zijn zeven jaar eerder ook nog twee half verweesde nichtjes in huis komen wonen, samen met hun vader die "polderwerker" is. Polderwerkers doen het zware werk bij de aanleg van dijken, kanalen en spoorwegen. Ze staan bekend als zeer ruw volk wat graag veel drinkt.

Gezinshoofd Jan Voois is van beroep koopman. Tegenwoordig zouden we eerder spreken van handelaar. Tussen 1882 en 1889 laat "J. Voois uit de Nieuwstraat" per annonce in de krant jaarlijks weten dat hij beschikt over een "fraaien rammelaar, gekruist Vlaamsch - Engels". We moeten dan denken aan een konijn wat kan zorgen voor nageslacht "van uitmuntende kwaliteit". Vermoedelijk zijn aan de fraaie kruising ettelijke minder geslaagde konijnen vooraf gegaan, zodat er toch regelmatig vlees op tafel verscheen in het gezin Voois.

Op 3/12/1887 verschijnt een annonce in het Volksblad met de mededeling dat er bij J. Voois in de Nieuwstraat "deze en volgende weken puik kalfsvleesch à 30 cent per kilo of 15 cent per halve kilo (vijf ons)" is te verkrijgen en dat hij bovendien "handelt in alle soorten van wild en gevogelte".

De familie Voois deelt het huis in de Nieuwstraat met nog een ander gezin. Eén van die gezinnen - ze komen en gaan - is dat van Marinus Vermeule en zijn vrouw Berbera van Blitterswijk. We zullen ze later nog tegen komen.

Wanneer ze achttien jaar is, verhuist pleegdochter Johanna Catharina de Wolf naar Middelburg voor haar eerste betaalde betrekking als werkmeid bij een familie. Ze wisselt in Middelburg een aantal malen van werkgever tot ze in juni 1901 hoogzwanger terugkeert bij de familie Voois in de Nieuwstraat. De geschiedenis herhaalt zich. Er is geen officiële vader voor haar kindje.

Johanna Catharina is niet de enige die op alle dagen loopt in het gezin. Ook dochter Pieterella Voois kan elk moment bevallen, bij haar is het haar tweede kindje van een officieel onbekende vader. Wellicht delen de twee zwangere vrouwen dezelfde bedstee.

Op 17/6/1901 wordt vroedvrouw Machelina Meijnderts geroepen, want Pieterella gaat bevallen. Er wordt een meisje geboren wat ter wereld komt met misvormde armpjes en handjes. Pieterella Voois noemt haar vaderloze dochter naar zichzelf.

Een week later staat Machelina Meijnderts opnieuw op de stoep en bevalt Johanna Catharina van een zoon die ze eveneens vernoemd naar haarzelf, namelijk Johannes. Ze gaat opnieuw aan het werk als dienstbode. En bijna drie jaar later, op 26/2/1904, staat de vroedvrouw weer voor de deur.

Dit keer komt er een vaderloos dochtertje wat de naam Johanna krijgt. Het kindje overlijdt wanneer het 6 dagen oud is. Een schoonzoon van de familie Voois, Joannes Verraes, gaat voor haar aangifte doen van het overlijden.

En dan ontmoet ze een man die het serieus met haar meent. Het is Leendert Vermeule, een zoon van de familie Vermeule die ooit samen woonde in de Nieuwstraat met de familie Voois. Leendert is bereid het oudste kind van zijn aanstaande vrouw te erkennen als zijn eigen zoon, zodat het kind niet langer meer de schande hoeft te dragen die alle "onechte" kinderen in die periode te beurt valt.

In de jaren voordat hij zijn aanstaande vrouw tegen komt, verblijft Leendert met de regelmaat van de klok in de strafgevangenissen van Goes en Middelburg. Het begint op zijn veertiende wanneer hij twee dagen vast zit wegens "straatschenderij". Vandalisme, zouden we nu zeggen.

Het helpt niet veel want een jaar later krijgt hij exact dezelfde veroordeling. Nog eens een jaar later, op 30/1/1896, wordt hij drie dagen opgesloten voor "het plegen van ontuchtige handelingen met iemand beneden de 16 jaren". Leendert is dan zelf 17 jaar.

In totaal verdwijnt hij maar liefst 32 keer achter de tralies. Vanaf 1901 tot 1904 krijgt hij onder andere jaarlijks gevangenisstraffen van twee tot zes weken, elke keer voor mishandeling. En elke keer noteren de gevangenisbewaarders dat hij zich in de cel goed heeft gedragen.

Op 15/6/1905 trouwt Johanna Catharina de Wolf op het stadhuis van Goes met Leendert Vermeule. Bruid en bruidegom zijn dan allebei 26 jaar en Leendert heeft werk gevonden als "opperman". Tijdens de plechtigheid erkent Leendert het dan 4-jarig zoontje van zijn bruid als zijn eigen kind. Ook de moeder van de bruid komt even ter sprake. Ze blijkt op dat moment in Rotterdam te wonen.

Na zijn huwelijk volgt voor Leendert nog één veroordeling. In maart 1907 moet hij een straf uitzitten wegens "openbaar dronkenschap". En dat was het. Blijkbaar was het

huwelijk met Johanna Catharina precies wat Leendert nodig had om uit de gevangenis te blijven.

Johanna en Leendert krijgen samen 10 kinderen. Dochtertje Cornelia Dina wordt 4 maanden oud, Berbera sterft na 13 maanden, Philippus en Maria Pieterella worden allebei 5 maanden, een tweede Philippus overlijdt een week na zijn eerste verjaardag. Van de tweeling Jan en Livinus overlijdt Levinus na anderhalf jaar.

Maar de zonen Marinus, Jan, Cornelis en Leendert bereiken vermoedelijk de volwassen leeftijd; alleen Marinus is nog terug te vinden in de archieven; hij wordt 44 jaar en overlijdt in 1949 in de Haarlemmermeer. Ook (stief)zoon Johannes trouwt in de Haarlemmermeer.

Johanna Catharina de Wolf overlijdt op 27/2 1923 om half vijf 's middags in Goes op 44-jarige leeftijd. In haar overlijdensakte valt te lezen dat "omtrent haar moeder geen verdere gegevens bekend zijn".

Haar oudste zoon Johannes is dan 21. Zoon Marinus is net 16 geworden als zijn moeder sterft. Leendert moet nog 7 worden, Jan is 13. De jongste, de kleine Cornelis, is juist 5 geworden. We weten niet waar de jongste kinderen heen gaan als hun moeder er niet meer is.

Weduwnaar Leendert Vermeule zal in elk geval niet hertrouwen. Hij is net 45 als zijn vrouw sterft en hij belandt op een bepaald moment in zijn leven in Halsteren waar zich ook het bekende gesticht Vrederust bevindt. Daar overlijdt hij 24/9/1965 op 86-jarige leeftijd.

De twee afbeeldingen tonen de Nieuwstraat in Goes. De ene afbeelding is uit ongeveer 1902. De andere afbeelding is uit omstreeks 1928 en toont aan de linker kant de ingang van de Prins van Oranje. Deze afbeelding komt van de Beeldbank van de Zeeuwse Bibliotheek.

Gepubliceerd 10 januari 2020

Link Facebook

DE AFSLAGER

We komen ze iedere dag tegen, kleine oproepjes in de krant waarin de meest uiteenlopende zaken worden aangeboden of gevraagd. Zoals deze oproep: “schitterende zwart/wit foto van de familie Polfliet, een oma in dracht en Helena Elisabeth Adriana Polfliet (overleden 5-2-1969). Ze was gehuwd met Guiljam Bruël, de afslager van de groenteveiling.”

Onze interesse is gewekt. Ook een familielid van deze mevrouw heeft zich gemeld. Natuurlijk krijgt die de eerste keus voor de foto. Maar er is ook een stamboom met wat stukken van de familie Bruël, die we mee kunnen nemen. We zoeken eerst op de website ‘Zeeuwen gezocht’. Al snel komen we gegevens over deze vrouw tegen. Ze is op 22

februari 1902 te Goes geboren als dochter van Jean Baptist Polfliet en Francina Eversdijk. Geleidelijk ontvouwt zich de geschiedenis van een familie.

Op 29 april 1926 trouwt ze te Goes op 24-jarige leeftijd met de 23-jarige Guiljam Bruël, die eveneens te Goes is geboren. Zijn vader is Anthonius Bruël, koopman van beroep, en zijn moeder is Cornelia Cooman.

Als beroep van de bruidegom staat 'los werkman'. Met de term 'werkman' werd bedoeld iemand met een beroep waar een bepaalde vakkundigheid voor nodig was, bijvoorbeeld een timmerman, een smid, een schoenmaker, etc. Met de term arbeider werd bedoeld iemand voor het eenvoudigere werk, zoals een fabrieksarbeider, boerenknecht of landarbeider. In beide gevallen gaat het altijd om iemand die niet zelfstandig het beroep uitoefent, maar in dienst is als knecht.

Guiljam Bruël was dus 'los werkman' wat duidt op een bepaalde vakkundigheid. Wat die vakkundigheid was weten we niet. Wel lezen we in de advertentie waarmee dit onderzoekje begon, dat hij afslager was bij de veiling. Hier wordt bedoeld de groenten- en fruitveiling in Goes.

In 1904 werd door een aantal landbouwers een veilingvereniging opgericht. Er werd een veilinggebouw gebouwd aan de toen nog nieuwe Wulfaertstraat (toen was de naam Terwelstraat). In 1907 werd het veilinggebouw in bedrijf genomen. In 1959 werd begonnen met de bouw van een nieuw veilinggebouw aan de Fruitlaan in Goes. Het oude veilinggebouw bleef nog tot 1990 bestaan, en werd door de bevolking 'de oude veiling' genoemd. In 1990 werd dit gebouw gesloopt om plaats te maken voor een nieuw belastingkantoor. Nu zit daar het bedrijfsverzamelgebouw 'De Koploper'. Inmiddels is ook het veilinggebouw aan de Fruitlaan verdwenen. Op die locatie is nu het Stationspark met veel bedrijven,

Guiljam Bruël was dus afslager aan deze veiling. Dat betekende dat hij de veilingklok bediende en zorgde voor het veilen van groenten en fruit. In mei 1967 wordt hij 65 jaar en gaat met pensioen. In Dagblad De Stem van 9 mei 1967 vinden we een interview. Hij heeft het beroep van afslager ongeveer 40 jaar uitgeoefend. Dat betekent dat hij dus als ongeveer 25-jarige begonnen is in de oude veiling aan de Wulfaertstraat te Goes. In het toen nog relatief nieuwe veilinggebouw aan de Fruitlaan te Goes ging hij met pensioen.

We citeren een stukje uit het interview over het begin van zijn loopbaan: "Vroeger moest je zelf maar zien dat je het beroep leerde. Eigenlijk is dat nu nog zo. Het moet een beetje in je zitten. Een eerste vereiste is dat je alle producten, alle soorten kent. Dan moet ik een bedrag inzetten. Dat mag niet te laag zijn, want dan wordt er gelijk op de knop gedrukt."

Enkele jaren na zijn pensionering overlijdt op 5 februari 1969 zijn vrouw Helena Elisabeth Adriana Polfliet. In 1971 hertrouwt Guiljam Bruël dan op 70-jarige leeftijd te Goes met de 66-jarige Cornelia Deurloo (16 juni 1905 - 3 maart 1982). Nadat zijn tweede

echtgenote is overleden overlijdt Guiljam Bruël vijf jaar later op 9 juli 1987; hij is dan 85 jaar.

De laatste levensjaren woonde Guiljam Bruël in Zorgcentrum Het Gasthuis aan de Kievitlaan te Goes. Volgens de overlijdenskaart was hij Ridder in de Orde van Oranje Nassau. Het overlijdensbericht is ondertekend door zijn drie kinderen, dochter Francien en zijn twee zonen Guiljam (geb. 30 oktober 1930) en Jean Baptist (16 februari 1933).

Zijn twee zonen zijn altijd ongehuwd gebleven. Ze waren in 1969 beiden werkzaam bij Drukkerij De Phoenix aan de Voorstad te Goes. Bij de stukken zit een getuigschrift van de Ambachtsschool te Goes van 23 juli 1948. van de oudste zoon Guiljam Bruël. De tekst is dat hij het onderwijs in de afdeling Smeden-Bankwerken met goed gevolg had afgesloten.

Van de jongere Jean Baptist Bruël zit het grafisch bedrijfsdiploma handzetter met cijferlijst van 14 juni 1952. Hij werkt dan bij Drukkerij Oosterbaan & Le Cointre te Goes.

Blijkbaar zijn de twee zonen ook samen blijven wonen want bij de stukken zit een ziekenfondskaart van beiden op het adres Vermeerstraat 6 te Goes. De jongste zoon Jean Baptist overlijdt op 12 januari 2012 op 79-jarige leeftijd. Zijn oudere broer is dan al overleden. De overlijdenskaart is ondertekend door zijn zus Francien, die al een groot aantal jaren buiten Zeeland woont. Het correspondentieadres is van een executeur testamentair die al een aantal jaren de zaken van de broers regelde.

Op de website online-begraafplaatsen.nl vinden we de grafmonumenten op de algemene begraafplaats te Goes van zoon Jean Baptist en vader Guiljam Bruël, die een gezamenlijk graf heeft met zijn tweede echtgenote Cornela Deurloo.

De verschillende voornamen van de familie Bruël duiden op Frankrijk. Dat klopt, want uit het korte genealogisch overzicht blijkt dat de familie afkomstig is uit het Franse Santin Cantalès. Het zijn geen gevluchte hugenoten. De hierboven genoemde familieden waren ook niet protestant maar katholiek. Uit een brief van de pastoor van Santin Cantalès van 23 juli 1965 blijkt dat de familie tussen 1826 en 1830 deze streek heeft verlaten. Een deel van de familie heeft zich toen gevestigd in Spanje en een deel in Nederland.

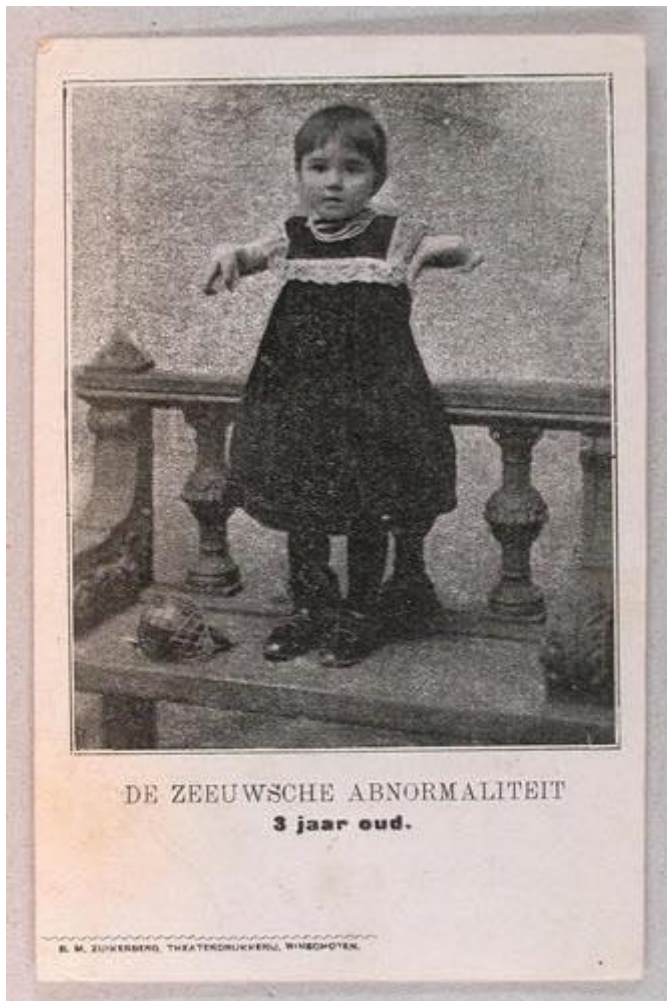
Maar wat was de reden van hun vertrek? De heerschappij van Napoleon had Frankrijk nog maar tien jaar achter zich gelaten. Als verliezers van de verschillende veldslagen zal het land in een deplorabele toestand hebben verkeerd met veel armoede. De familie is ongetwijfeld de armoede ontvlucht richting Spanje en Nederland.

Ongeveer 75 jaar na hun vertrek uit Frankrijk wordt in 1902 Guiljam Bruël te Goes geboren. Een stukje geschiedenis van gewone mensen dat nu bewaard wordt. De stukken gaan naar het Genealogisch Centrum Zeeland te Middelburg.

Na publicatie ontvingen we nog deze reactie.

Miranda de Lange

De oma van mijn man is ook een Bruel, geboren in Goes, en in die stamboom ben ik al eens eerder gedoken omdat het zo'n interessante is. De stamvader van de Bruels in Goes is Antoine Bruel. Geboren op 30-11-1801 in het kleine dorpje Saint-Santin-Cantalès in de Franse Auvergne, als zoon van Geraud Bruel en Jeanne Paulus. Zijn geboortehuis staat daar nog. Rond 1818 is Antoine waarschijnlijk met een pak rood koper uit zijn geboortestreek op zijn rug naar Nederland getrokken, waar hij als koperlager geld probeert te verdienen. In die periode zijn heel veel mannen uit de Auvergne naar het buitenland getrokken, o.a. gedreven vanuit armoede en om de dienstplicht te ontlopen. Diverse leden van zijn familie, waaronder zijn vader en opa waren rond 1800 al naar Nederland getrokken, maar ook weer teruggekeerd. Antoine vertrok voor altijd uit de Auvergne. Via 's-Heerenhoek komt hij in 1818 in Goes terecht. Hij woont op veel verschillende adressen en werkt later ook als blekersknecht. Uit de verhouding met zijn huishoudster Maria Catharina Verheule heeft hij vanaf 1829 9 kinderen gekregen. Enkelen zijn jong gestorven. Op 11-12-1856 trouwde hij pas met haar, waarbij 4 kinderen werden erkend en gewettigd. Zijn zoon Pieter is al eerder erkend op 20 april 1855. Maria Catharina is gedoopt te Kwadendamme op 14 januari 1806 als dochter van Pieter Jacobus Verheule en Maria Catharina Roucou. Haar ouders kwamen ook uit het buitenland en de namen worden telkens anders genoteerd. Antoine is overleden in Goes op 30 april 1859 en Maria Catharina op 18 februari 1883. Bruel is de occitaanse vorm van breuil, een gallisch woord, dat eerst "vochtig bos" later "hakhout" betekende. Het is de naam van een plaats of landgoed. In de buurt van Saint-Santin-Cantalès ligt ook een gehuchtje dat Bruel heet. Meer informatie is ook op te vragen bij de Vereniging Vrienden van Auvergne. Zij hebben veel stambomen uitgezocht van de mensen die uit de Auvergne naar Nederland zijn getrokken.

DE ZOEKTOCHT NAAR HET GOESE WONDERMEISJE

Iets meer dan een jaar geleden verscheen op deze Facebook pagina een verhaal over het Goese wondermeisje. Ze was vermoedelijk omstreeks 1897 geboren in Goes met misvormde armen en handen. En zoals in die dagen gebruikelijk was, werd ze als "fenomeen" tentoon gesteld op kermissen. In ruil voor een paar cent kon je haar bezichtigen, aangapen en betasten.

an het beroemde wondermeisje uit Goes verschenen tijdens haar gloriejaren ook meerdere foto's die je als postkaart kon versturen. In het gemeentearchief in Goes hadden ze die postkaarten ook gezien. Ze hadden de afbeeldingen zo goed mogelijk weten te dateren, maar ze hadden geen idee wie het precies kon zijn.

Maar het bericht van ruim een jaar geleden op deze Facebookpagina bevatte een erg belangrijk nieuw gegeven. Wilza Mijnsbergen uit Goes wist namelijk heel zeker dat het wondermeisje de achternaam Voois moest hebben en dat ze familie was van haar moeder.

Een aantal lezers van het artikel besloten daarop om meteen maar in de online archieven te duiken en te gaan zoeken naar meisjes die de achternaam Voois hadden en in Goes waren geboren in de juiste periode. Dat bleken er niet zo heel erg veel te zijn.

Deze groep lezers zullen we voor het gemak verder in dit verhaal aanduiden als 'de amateur onderzoekers'. De resultaten van hun onderzoek schreven ze in de commentaren onder het artikel. En dat werd al snel een heel interessant verhaal.

Eigenlijk bleek er maar één vrouw in aanmerking te komen als moeder van het wondermeisje, namelijk Pieterrella Voois. Ze trouwde namelijk in 1903 met een kermisreiziger genaamd Joannes Verraes. Pieterrella had op dat moment al twee dochters van officieel onbekende vaders.

Toen ze trouwde met Joannes was haar oudste dochter Dina bijna 10 jaar. Er was ook nog een 2-jarig dochtertje Pieterrella maar op de postkaarten was een ongeveer 11-jarige meisje te zien. Dat moest dus logischerwijs Dina zijn.

Voor Joannes Verraes was het zijn derde huwelijk. Op zijn 21ste was hij gehuwd met een 49-jarige, kinderloze winkelierster uit Bergen op Zoom. Na 4 jaar huwelijk maakte de echtgenote haar testament op. Haar man Joannes Verraes zou alles erven. Maar anderhalve maand later bezoekt ze in het geheim nogmaals de notaris om de hele erfenis op naam van haar broer in Antwerpen te laten zetten. Haar echtgenoot blijft vervolgens jarenlang werken in de winkel in de veronderstelling dat hij elk moment de eigenaar kan zijn.

En dan wordt Joannes Verraes verliefd op een weduwe met 4 jonge kinderen. Ze raakt begin 1901 zwanger van hem en Joannes wil zijn wettige echtgenote verlaten om verder te gaan met zijn minnares. En dan krijgt hij te horen dat hij hoe dan ook al lang ontferd was.

Bij Joannes slaan de stoppen door. In zijn razernij vernielt hij de hele inboedel van de winkel, waarvoor hij twee weken gevangenisstraf krijgt. Er volgt een echtscheiding en hij trouwt met de moeder van zijn dochtertje wat in het najaar van 1901 wordt geboren. Vier dagen later sterft het kindje.

Joannes en zijn tweede vrouw verhuizen naar Goes waar ze proberen te overleven als kermisreizigers. Twee jaar later overlijdt zijn echtgenote bij haar ouders in Bergen op Zoom. Nog eens drie maanden later trouwt Joannes Verraes met de moeder van het Goese Wondermeisje.

Omdat ze er van uit gingen dat de oudste dochter het wondermeisje moest zijn, brachten de amateur onderzoekers allerlei gegevens over Dina Voois aan het licht. Ze had in Amsterdam twee kinderen gekregen van officieel onbekende vaders, wat uiteraard heel goed mogelijk is bij een meisje wat ten toon gesteld wordt in een

afgesloten kermiswagen. En op latere leeftijd was Dina Voois in de Haarlemmermeer getrouwd met een weduwnaar.

En dan gebeurde er iets wat niemand had kunnen verzinnen. Een kleindochter van Dina Voois ging kort erna op zoek naar gegevens over haar onbekende grootmoeder Dina Voois en kwam tot haar grote ontsteltenis terecht bij het artikel over het wondermeisje op deze Facebook pagina. Voor haar was alles wat daar stond totaal nieuw.

Haar vader Jan Voois had zijn moeder namelijk nooit gekend; hij werd als kind in een pleeggezin in Apeldoorn geplaatst. Hij kreeg zijn moeder nooit meer te zien en zijn pleegouders zeiden dat hij ook geen broers of zusters had. Maar dat bleek dus helemaal niet zo te zijn.

Ook de kleindochter had heel haar leven geleefd in de veronderstelling dat ze na de dood van haar vader moederziel alleen op de wereld was. Ze was het enige kind van haar ouders en haar vader had behalve zijn biologische moeder ook geen verwanten. Dacht ze. Maar dat bleek dus niet te kloppen.

De groep amateur onderzoekers ging meteen op zoek naar de overige nog levende nakomelingen van Dina Voois. Die werden relatief snel op Facebook gevonden en ook deze familieleden meldden zich in de commentaren onder het artikel over het wondermeisje.

Deze nakomelingen kwamen met een ontnuchterende mededeling. Zij hadden hun oma, Dina Voois, wel degelijk persoonlijk gekend en ze wisten heel zeker dat haar handen en haar armen normaal waren. Of anders gezegd: het wondermeisje kon onmogelijk Dina Voois zijn.

De groep amateur onderzoekers stonden dus weer met lege handen. De enige die dan nog in aanmerking kwam was de jongste dochter Pieterrella, vernoemd naar haar moeder. Maar behalve haar geboorte akte was er over dit meisje niets te vinden.

Enkele maanden later kwam één van de amateur onderzoekers heel toevallig een nog onbekende nieuwe foto tegen van een kleuter uit Goes met misvormde armen en handen. De foto staat op de beeldbank van de Zeeuwse Bibliotheek. De archivaris van de ZB heeft de foto gedateerd op "ongeveer 1905".

Het kindje op de foto is volgens het onderschrift 3 jaar. En de jongste dochter van Pieterrella Voois is geboren op 8 juni 1901. Twee jaar later trouwt haar moeder met een kermisreiziger.

Het lijkt er dus sterk op dat Joannes Verraes niet lang na zijn huwelijk met zijn nieuwe stiefdochter naar een fotograaf is gegaan, met als doel om haar te gaan exploiteren als "fenomeen".

De eerste foto heeft alleen nog een Nederlandstalige tekst: "De Zeeuwse Abnormaliteit". De afbeelding, bedoeld om te gaan verkopen, is gedrukt bij een theaterdrukkerij in Winschoten.

De foto's die hij enkele jaren later laat maken van zijn stiefdochter, bevatten een tweetalige tekst. Die zijn dus vooral gemaakt voor de Belgische markt. In elk geval was er online verder niet veel te vinden, dus dook één van de amateur onderzoekers onlangs in het gemeente archief van Goes, op zoek naar meer gegevens over Pieterella Voois, het vermoedelijke wondermeisje.

Uit dit onderzoek kwam naar voren dat stiefvader Joannes Verraes vanaf zijn huwelijk in 1903 op alle mogelijke manieren de kost probeert te verdienen voor zijn gezin. Hij heeft met zijn vrouw (de moeder van het wondermeisje) een oliebollenkraam, maar die kraam levert niet in elk seizoen even veel op. Wellicht gaat hij dus in het zomerseizoen er op uit met zijn stiefdochter als kermisattractie.

Het gezin Verraes-Voois woont in Goes samen met opa Jan Voois. Opa sterft 21/1/1915, maar vermoedelijk zijn Joannes en zijn stiefdochter tegen die tijd dan al heel regelmatig in Brussel en Antwerpen aan het werk, als we op de tweetalige postkaarten mogen afgaan.

Na de dood van opa vertrekt moeder Pieterella naar Rotterdam om er te gaan werken als huishoudster. Ook dochter Dina, die dan intussen ruim 20 jaar is, gaat wellicht werken als dienstmeid, mogelijk in Amsterdam. Ze raakt zwanger en belandt in Amsterdam in een tehuis voor dakloze moeders, waar ze zal bevallen van een dochter en vervolgens van een zoon.

Stiefvader Joannes Verraes en het wondermeisje Pieterella laten zich nooit officieel uitschrijven in Goes. Pas op 1 juni 1918 ontdekken ze bij de Burgerlijke Stand van Goes dat Joannes en zijn stiefdochter verdwenen zijn. Ze worden dan ambtshalve uitgeschreven naar België.

Op internet ontdekken de amateur onderzoekers een vermelding van Pieterella Voois in het emigratie register van de Antwerpse politie uit de periode 1840-1930. Deze vermelding zit verborgen achter een betaalmuur van het Amerikaanse bedrijf My Heritage /family search.

Kortom, het Goese Wondermeisje is vermoedelijk op een bepaald moment met haar stiefvader verhuisd naar Antwerpen. Op de persoonskaart van haar moeder uit 1916 lezen we dat haar gezin op dat moment officieel staat gedomicilieerd in Brussel.

En dan, in 1928, verschijnt er een advertentie in de Goessche Courant waarin "J. Verraes en Pie Voois" hun zilveren bruiloft aankondigen. In de advertentie kunnen we lezen dat "J. Verraes is gehuwd den 3den September 1903 met Pie Voois, de jongste dochter van den ouden Jan Voois, uit de Nieuwstraat, recht over de Prins van Oranje".

De advertentie is niets anders dan een mededeling. Helaas voor ons wordt verder geen woonplaats genoemd van het jubilerende bruidspaar en ook over de dochters wordt met geen woord gesproken.

Hoe het verhaal van het Goese wondermeisje Pieterella Voois precies eindigt, blijft dus een mysterie. Omdat we van haar tot nu toe nergens een overlijden kunnen vinden in Nederland, lijkt het logisch dat ze ergens in het buitenland overleden moet zijn. Maar waar?

'Een verzetsstrijder uit Goes waar niet veel van is te vinden is Jacob Klaaijsen' schreven we op 11 november 2019 op deze facebookpagina. Daarop ontvingen we een reactie van zijn schoondochter Cornelia Maria Klaaijsen-Bujs (geb. 1940). Ze komt uit Brabant, woont in Goes en heeft haar schoonvader nooit gekend. Ze trouwde met Rudi Klaaijsen, de jongste zoon van Jacob Klaaijsen. Haar man werd op 22 november 1935 geboren en is op 29 december 2012 overleden. Rudi was 7 jaar toen zijn vader thuis werd gearresteerd. Hij heeft hem daarna nooit meer gezien. Het werd voor hem een levenslang trauma.

Jacob Klaaijsen is op 31 juli 1899 geboren te Princenhage bij Breda en trouwde op 28 november 1922 te Oudenbosch met de toen eveneens 23-jarige Maria de Leeuw, geboren op 2 augustus 1899, overleden op 8 maart 1978 te Goes. Jacob Klaaijsen bezweek op 17 mei 1945 in een hospitaal in het Duitse Rotenburg aan te ontberingen in een concentratiekamp.

Wat hun vader, en latere opa, in het verzet deed tijdens de Tweede Wereldoorlog is nooit helemaal duidelijk geweest. Zoals in veel gezinnen werd er na de oorlog niet over gesproken. Iedereen wist wel iets maar er hing een beklemmend stilzwijgen. Kleinzoon R.J. Boel was met zijn vrouw bij het gesprek aanwezig. Zijn moeder was de enige dochter van Jacob Klaaijsen, inmiddels is ze ook overleden. Zijn kleinzoon vertelt: "Toen ik als 13-14-jarige op de Ambachtsschool aan de Bergweg in Goes zat, kreeg ik les over de Tweede Wereldoorlog. Ik hoorde dat de straten in die buurt naar verzetsstrijders waren genoemd. Dat wist ik niet. Daar zat ook de Jacob Klaaijsenstraat bij. Dat was mijn opa, maar omdat ik een andere achternaam heb was dat nooit tot me doorgedrongen."

Volgens schoondochter Cornelia woonde het gezin Klaaijsen op het adres Zuidvlietstraat 58 te Goes. Het huis staat er nog maar heeft nu huisnummer 16. Ze vertelt dat haar schoonmoeder, de weduwe van Jacob Klaaijsen, die in 1978 is overleden, hevig was getraumatiseerd. Dat gold ook voor haar in 2012 overleden echtgenoot. Het heeft altijd een stempel gedrukt op het gezinsleven. Haar man Rudi is altijd faalangstig geweest en heeft lang niet over de situatie kunnen praten. Ook had hij een grondige, obsessieve, afkeer van Duitsers. De situatie werd beter toen hij ging deelnemen aan een gespreksgroep van de stichting 40-45. Hij ging op zoek naar het verleden van zijn vader. Een heel procesdossier met aantekeningen en persoonlijke briefjes wordt nog steeds zorgvuldig bewaard. Jacob Klaaijsen ligt begraven op de ere-begraafplaats in Loenen. Een grote overwinning voor Rudi Klaaijsen was toen hij over zijn afkeer voor Duitsers heenstapte en met zijn gezin de reis naar Duitsland maakte om de plaatsen waar zijn vader had verbleven te bezoeken. Ze werden er allerhartelijkst ontvangen en kregen veel informatie over die oorlogsperiode.

Uit het dossier van het Nederlands Instituut Oorlogs Documentatie (NIOD) blijkt dat Jacob Klaaijsen actief was in de OrdeDienst (OD). Deze dienst hield zich tijdens de Tweede Wereldoorlog vooral bezig met hulp aan onderduikers en had na de oorlog een rol bij de arrestatie en bewaking van NSB-ers. In het NIOD-dossier zit een papier met informatie over Jacob Klaaijsen, we citeren wat gedeeltes: "Actief werker voor de OD en groot aantal OD-leden geworven. Wapens en militaire gegevens verzameld. Contacten onderhouden tussen leden van districtsstaf en plaatselijke commandanten. Koeriersdiensten met vervoer gevaarvol materiaal. Aktief LO-medewerker en verzorgde talloze onderduikers."

Op 12 februari 1944 wordt Jacob Klaaijzen in zijn woning in de Zuidvlietstraat te Goes gearresteerd. Op 15 maart 1944 wordt hij overgebracht naar het bekende kamp Vught. Op 16 augustus 1944 wordt hij samen met een aantal andere verzetsstrijders te Utrecht veroordeeld tot een tuchthuisstraf. Andere Zeeuwen kregen dezelfde straf. We zien de namen van Leendert Stoorvogel, Jan Mol, Christoffel van Oosten, Jacob Klaaijzen en Leendert Serrier.

Op 8 september 1944 worden ze overgebracht naar kamp Amersfoort. Op 17 september 1944 stuurt Jacob Klaaijzen vanuit dat kamp een brief naar zijn gezin. Het is het laatste levensteken dat zijn vrouw en kinderen zullen ontvangen.

“Amersfoort 17 september 1944

Liefste vrouw en kinderen,

In de hoop dat jullie dit briefje in goede gezondheid mogen ontvangen. Ik maak het momenteel nog goed, en ben van Utrecht naar Amersfoort overgebracht. Morgen, maandag 18 september zullen we denkkelijk naar Duitsland gaan. Ik heb echter goede hoop vrouwke dat we spoedig weer thuis zijn. Schat indien het mogelijk is laat dan de vrouw van Nagelkerke weten dat hij het nog goed maakt, ook Serier en Van Oosten, enz. zijn alle mee op transport gegaan. Vrouwke en kinderen houd goede moed. Je moet natuurlijk geen brieven van mij verwachten, doch met Gods hulp, waar ik vast op vertrouwen, zullen we elkander spoedig weder zien. Zoo gauw het mogelijk is laat dan aan Breda weten hoe het in Zeeland is, dan hoor ik dat daar vanzelf als ik er aan kom. Vrouwke, zus, Rudi bid veel voor vader en het hoofd koel houden hoor vrouw. Het zal zwaar zijn schat maar houd goede moed schat. Vele kussen en omhelzingen. Dag vrouwke, dag jongens. Tot spoedig weder ziens.

Vader

Naast de bovengenoemde ‘tuchthuisstraffen’ werden ook een aantal mensen ter dood veroordeeld. Tuchthuis betekende dat je naar een werkkamp in Duitsland werd gestuurd. De leefomstandigheden waren erbarmelijk, waardoor velen dit niet overleefden. Bekend is dat o.a. Jan Mol en Leendert Serrier niet levend zijn teruggekeerd. Jacob Klaaijzen heeft nog net de bevrijding meegemaakt maar overleed kort daarna in een Duits hospitaal te Rotenburg op 17 mei 1945 op 45-jarige leeftijd.

Foto uit het familiearchief: Jacob Klaaijzen als twintiger.

CAFÉ 'T ANKER IN HANSWEERT

roeger was het een kruidenierszaak op de hoek Schoolstraat, Lange Geer in Hansweert. In 1979 wordt het een café met de naam 't Anker. De eerste eigenaar wordt Reintje Geertruida Menheere. Later komt ook haar partner Jan Boel in de zaak. Ze blijven het café runnen tot 1993. Het café wordt verkocht aan Elisabeth Duijvelaar, die maar twee jaar in de zaak blijft. In 1995 nemen Albertus Verhart en Ria Verhart de zaak over. Tot wanneer ze in het café blijven is niet helemaal duidelijk, maar in ieder geval tot minstens 2006. In 2014 komen Mary Krijger en Louis Vanderhoven in het café.

Bruggeman Makelaardij schrijft op 12 juni 2014 enthousiast op de website:

“Eetcafé 't Anker in Hansweert verkocht!

Dit sfeervolle dorpscafé gelegen in het centrum van Hansweert is verkocht aan Mary Krijger uit Hansweert. De meeste inwoners kennen Mary en Louis al van de plaatselijke voetbalkantine. Gelegen aan diverse fietsroutes en aan de oevers van de Westerschelde is dit een prima plaats om even uit te rusten onder het genot van een hapje of een drankje. De enthousiaste en nieuwe uitbaters staan voor u klaar vanaf 3 juni 2014 en heten u van harte welkom.”

In 2018 sluit café 't Anker definitief zijn deuren. De PZC van 19 februari 2018 wijdt er een groot artikel aan. Ze blikken terug op de caféhistorie van Hansweert. Na de aanleg van het Kanaal door Zuid-Beveland in 1866 zorgde dat voor een bloeiperiode van het dorp. Hansweert werd het knooppunt van de scheepvaart tussen Antwerpen en Rotterdam. Het zorgde voor veel bedrijvigheid, het aantal winkels groeide en er waren op het hoogtepunt maar liefst dertien café's.

Met de komst van het Schelde-Rijnkanaal in 1975 verdween deze bedrijvigheid. Toch hielden enkele café's, zoals 't Anker, het nog lang vol. Drieënveertig jaar in 2018 later zijn er nog twee café's in Hansweert, Zeelandia en 't Anker, die beiden te koop staan.

Wat 't Anker overkomt, is veel andere cafés in het dorp Hansweert ook overkomen. Ooit groot geworden dankzij een kanaal, en klein geworden door een kanaal. Want met de aanleg van het Kanaal door Zuid-Beveland (1866) begon de bloeiperiode van het dorp. Hansweert werd door de passerende schippers gezien als een belangrijk knooppunt op de kortste route tussen de havens van Rotterdam en Antwerpen. Maar met de aanleg van het Schelde-Rijnkanaal verplaatsten die scheepsbewegingen zich. De middenstand ging er hard op achteruit.

Mary Krijger doet haar verhaal in de PZC: "Het is niet anders. Het is wat het is. Maar binnenin ben ik heel kwaad hoor, dat het zo is gelopen." De invoering van het rookverbod, verhuizing van de Scheepswerf Reimerswaal, de fietsvierdaagse die Hansweert niet meer aandoet: allemaal hadden ze verlies van klandizie tot gevolg. Een paar keer per jaar kan 't Anker nog pieken, zoals met Pasen, als het kermis is, en met de Dweilbanddag in september. „Ik kan wel de beslissing nemen om door te gaan, maar dan moet ik al die maanden overbruggen met een kleine periode als uitschieter. Dat is niet op te brengen." Ze vertelt dat een overnamepoging door vier mensen stukliep op de huur. „Die is 1200 euro per maand, plus de rest: gas, licht, alles. We hebben af en toe dagen dat we 20 euro verdienen. Maar dan draait alles dus wel door."

Tegenwoordig is het voormalige café een kantoorpand waarin o.a. Suikerbuijk Vastgoed Consultancy is gevestigd.

DE WARMOEZENIER

Jaco Verburg plaatste een foto op facebook met de volgende tekst.

“Wat voor type Klederdracht heeft Anna Steketee op de foto? Ik vraag dit vanwege de kleine kap. Op de foto zijn te zien, Gabriel Verburg en Anna Steketee begin 1900. Hun adres was het Warmoezeniershof op het Groene Weidje in Goes.”

Het Groene Weidje in Goes kennen we nog steeds. Maar was daar dan ook iets dat de naam Warmoezeniershof droeg? En waar komt die naam dan vandaan? Een warmoezenier is een groentekweker. De naam is afgeleid van het oude woord ‘warmoes’, dat groenten betekent. eigenlijk is het een samentrekking met het woord hovenier, dat we nu nog kennen als medewerker van groenvoorzieningen.

Het eerste bericht over een warmoezenier vinden we in de Zierikzeesche Courant van 18 november 1854. Het gaat over een inbraak met diefstal bij een warmoezenier. Tien jaar later komen we vaker dit woord tegen in de verschillende kranten. Het is de tijd dat men dan ook meer aandacht begint te krijgen voor groenvoorzieningen. Zo worden er bijvoorbeeld aan het eind van de negentiende eeuw oude vestingwerken - zoals de Goese vesten - als groenvoorziening ingericht. Maar ook stadsparken als het Vondelpark in Amsterdam ontstaan in de tweede helft van deze eeuw.

Onder invloed van deze ontwikkelingen heeft Gabriël Verburg zich aan het Groene Weidje in Goes gevestigd. In de volksmond werd dit ‘Het schotje van armoe’ genoemd. De naam geeft al aan dat het geen straat van welgestelden was. De straat bestaat nu nog en grenst aan de Goese stadsvesten. Al zoekende naar de betekenis van warmoezeniershof komen we in de Goesche Courant van 27 november 1862 deze advertentie tegen met de tekst: Uit de hand te koop, een Warmoezeniers-Hof met woonhuis en verdere gebouwen aan de Molendijk te Goes. De Molendijk kennen we nu nog als de J.A. van der Goeskade. De eigenaar is Jan Pros. Het woord Warmoezeniershof is dus geen straatnaam maar staat meer voor een bedrijf, eigenlijk een groententuinderij.

Over Gabriël Verburg komen we in de kranten uit die periode niets tegen. Wel vinden we wat gegevens over hem op de website Zeeuwen Gezocht. Op 13 augustus 1868 trouwt hij op 29-jarige leeftijd te Goes met de 27-jarige Lena Bruijnzeel, die te Kattendijke is geboren. Als beroep staat bij Gabriël ‘boerenknecht’ en bij Lena ‘dienstbode’. Op 27 april 1869 wordt hun dochter Cornelia Marina te Goes geboren. Helaas overlijdt het kindje na negen maanden op 8 februari 1870. Het volgende jaar overlijdt Lena op 30-jarige leeftijd op 25 september 1871.

Op 25 april 1872 huwt Gabriël Verburg voor de tweede maal. Deze keer te Borsele met de 29-jarige Anna Steketee. Als beroep van Gabriël komen we dan het beroep warmoezenier tegen. Het beroep van Anna is boerenmeid. Ze krijgen drie kinderen. Op 11 maart 1873 Cornelia Catalijna, op 16 april 1874 Jan Marinus en op 30 april 1875 Marinus Jan, die al na 15 dagen op 15 mei 1875 overlijdt.

Op 20 december 1905 overlijdt Anna Steketee op 63-jarige leeftijd te Goes. Haar echtgenoot Gabriël Verburg zal ruim twintig jaar later overlijden op 10 mei 1927. Op de foto staan beiden in 1900 afgebeeld. Blijft nog de vraag: Wat voor type klederdracht draagt Anna? En wat is dat voor kleine kap?

Antwoorden vinden we op de facebookgroep Zeeuwse streekdrachten. Het is de oudere mode van de Zuid-Bevelandse protestantse dracht. De afmeting van het mutsje dateert mogelijk van omstreeks 1880. Had je zo'n muts eenmaal dan bleef je die wel dragen. Zeker voor oudere vrouwen gold dat. Die volgden allerlei modes niet meer zo, en zeker een tamelijk duur iets als een kanten muts werd niet zomaar vervangen. Iemand anders vult aan dat de dracht mogelijk van omstreeks 1900 is. De doek en de beuk zouden wel eens groen of paars van kleur kunnen zijn. De zwarte schort is een zondagse schort. En het kaphoedje is een hoedje dat op de muts wordt gezet.

Deze streekdracht werd doorgaans niet door inwoners uit Goes gedragen, die toen al meer 'stadse gewoonten' hadden. Maar Anna Steketee is in Borsele geboren. Mogelijk is ze dus de klederdracht van dat dorp blijven dragen. De mode was destijds nog niet zo wisselend als nu. En mensen hadden ook niet het geld om veel nieuwe kleding te kopen. Vaak bleef men het gehele leven in dezelfde kleding lopen. Voor zon- en feestdagen had men dan soms een andere kap of omslagdoek, maar daar bleef het dan ook bij.

Foto 1: Gabriël Verburg en Anna Steketee. Foto 2: Het Warmoezeniershof aan het Groeneweidje te Goes.

'KATTE' SANDEE

Piet Bakker vond in een doos met oude foto's deze foto. Het zijn Adriaan Sandee en zijn vrouw Wilhelmina van Antwerpen. Ze woonden tot half jaren vijftig van de vorige eeuw in de Dekkersweg in Nieuwdorp en zijn toen naar Groningen vertrokken om een boerenbedrijf te beginnen. Wilhelmina was een vriendin van de moeder van Piet en is omstreeks 1905 geboren. Weer zo'n berichtje op facebook dat intrigeert. Wat voor verhaal zit daar achter? We gaan op zoek en met wat vragen krijgen we weer een stukje geschiedenis van een gezin uit Nieuwdorp.

Adriaan Sandee overleed op 15 september 1996 op 94-jarige leeftijd in het Groningse Meeden. Dat betekent dus dat hij in 1902 was geboren. En hoewel hij dan al bijna zijn halve leven in Groningen woont is hij Zeeland niet vergeten. Een overlijdensadvertentie vinden we in de PZC van 17 september 1996. Zijn vrouw Wilhelmina van Antwerpen is dan al op 19 september 1979 op 76-jarige leeftijd overleden. Zij moet dus in 1903 geboren zijn. Een overlijdensadvertentie vinden we in de PZC van 20 september 1979.

Adriaan Sandee en Wilhelmina van Antwerpen zijn op 17 maart 1927 te 's-Heer Arendskerke gehuwd. Het Zuid-Bevelandse Nieuwdorp behoorde tot 1970 tot de gemeente 's-Heer Arendskerke. Adriaan en Wilhelmina hadden op dat moment de leeftijd van 25 en 23 jaar.

In 1953 - enkele maanden na de Watersnoodramp - besluiten Adriaan Sandee en Wilhelmina van Antwerpen hun geboortedorp te verlaten. Of de Ramp bij hun besluit een rol heeft gespeeld weten we niet, maar vermoedelijk wel. Adriaan had een loonbedrijf waarmee hij op de boerderijen in de omgeving werkte. De landbouw en fruitteelt werden in Zeeland zwaar getroffen door de Watersnoodramp van 1 februari 1953. Het Zeeuwsch Dagblad van 28 februari 1953 kopte '1400 ha boomgaard in Zeeland en west-Brabant onder water.' Voor het loonbedrijf van Adriaan Sandee zal er dus weinig werk zijn geweest.

In het Zeeuwsch Dagblad van 19 augustus 1953 plaatst hij deze advertentie: Bij ons vertrek naar Groningen zeggen wij de klanten van ons loonbedrijf hartelijk dank voor het in ons gestelde vertrouwen. Wij wensen familie, vrienden en bekenden het allerbeste toe.' De advertentie is ondertekend met familie A. Sandee, Hereweg 87, Meeden (Gr). Het is hetzelfde adres als uit de overlijdensadvertentie.

Uit de overlijdensadvertentie blijkt dat het echtpaar drie zonen en een dochter hebben. Er is een afscheidsdienst in de Gereformeerde Kerk te Meeden. Twee zonen wonen nog in dit dorp, een zoon woont in het naburige Onstwedde en hun dochter woont in Den Helder. Allen zijn gehuwd en er zijn kleinkinderen.

Via Google gaan we op zoek naar het adres Hereweg 87 in Meeden. De boerderij bestaat nog steeds. Het is nu een rijksmonument, waarbij we als omschrijving lezen: 'BOERDERIJ van het Oldambtster type, apart door een schilddak overkapt dwars staand voorhuis. Omlijste ingang met halfronde sluiting; gesneden leeuw in het bovenlicht.'

Uit de verschillende foto's blijkt dat dit monument in een goede staat van onderhoud verkeert. We proberen een bouwjaar te achterhalen. Dat lukt niet. De naam van de boerderijsoort 'Oldamster boerderij' is afkomstig van Oldambt, een streek in het uiterste oosten van de provincie Groningen. Een belangrijk kenmerk van de Oldambster boerderij is dat de woonkamer en de schuur in elkaars verlengde zijn gebouwd. Hierdoor lijkt de boerderij van buiten één geheel. Het woongedeelte wordt gekenmerkt door hoge vensters met kelderramen, waardoor de boerderij een deftige uitstraling heeft.

Piet Bakker weet nog te melden dat een kleinzoon van het echtpaar Sandee-van Antwerpen nu op deze boerderij woont. De ouders van Piet hebben in de jaren zestig nog eens hun Zeeuwse vrienden in Groningen opgezocht. Ook wordt iets meer duidelijk over de reden van hun vetrek.

De familie Sandee had een boerderij aan de Noord-Kraaiertseweg in de Noord-Kraaiertpolder, nu behorende tot het dorp Lewedorp. Volgens Piet was de opbrengst van de boerderij in de jaren vijftig al te gering om alle nakomelingen van een goed inkomen te voorzien. Hierdoor was Adriaan een loonbedrijf begonnen. Zijn broer Dies was gestart met een winkel in Nieuwdorp.

Na de Watersnoodramp, met daarop de verdere mechanisatie in de landbouw en de opkomende industrialisatie in het Sloegebied, werd het moeilijker om een bestaan in de landbouw in Zeeland voort te zetten. Het waren de jaren van de emigratiegolf naar landen als Canada en Australië, waar meer kansen voor de landbouw lagen. Adriaan en Wilhelmina besloten echter hun geluk te beproeven in Groningen.

De familie Sandee in Nieuwdorp hadden als bijnaam 'Katte'. Maar waar komt die naam nu vandaan? Wie even googlet op de naam 'Sandee' komt al snel tot de ontdekking dat er veel naamgenoten zijn. Om enig onderscheid te maken werd de familie van Adriaan Sandee 'Katte' genoemd. Het is de achternaam van hun moeder, Sara Katte, op 25 februari 1867 te 's-Heer Arendskerke geboren en op 9 april 1941 in dezelfde gemeente op de leeftijd van 74 jaar overleden.

Foto's: Het echtpaar Sandee-van Antwerpen en de boerderij in het Groningse Meeden.

Uw keus is uw vonnis
Naar Uw smaak wordt U veroordeeld
Laat Het **Wonder** Uw Advocaat zijn,
want deze raadt U het beste.

Koopt Uw St. Nicolaas-Geschenk in
HET WONDER
VAN GOES

Daar zijn de kwaliteiten opvallend béter.
Daar zijn de prijzen altijd lager.

Iedere koper ontvangt al een aardige
Sint Nicolaas-verrassing.

Hoe grooter bedrag - des te grooter cadeau.
Voor cadeaux vele nieuwe artikelen wederom ontvangen.

Ziet onze Etalages!

Het **Wonder van Goes**
LANGE KERKSTRAAT 15.

HET WONDER VAN .....

Steeds meer binnensteden komen er hetzelfde uit te zien. Vaak wordt voor de bestaande gevel een kunststof façade gezet met daarop de winkelnaam. Maar als na jaren bij een verbouwing zo'n façade wordt afgebroken zien we soms een prachtig gebouw. Architectonische hoogstandjes van een bepaalde bouwstijl. Dat moeten ze ook in Rotterdam gedacht hebben. Een bericht van de website Rijnmond.nl

Dat er soms een bijzondere geschiedenis schuilgaat achter de vele, snel op elkaar gestapelde bouwwerken in het gemoderniseerde Rotterdam, merken bouwvakkers die bezig zijn een textielwinkel in Rotterdam-Noord uit te breiden. Achter de gevel verschijnt een tekst die indirect verwijst naar het zwartste, meest schrijnende hoofdstuk uit de geschiedenis van de vorige eeuw. De man achter de tekst 'Uw adres is het wonder' is namelijk Israël Levi de Winter, een Joodse man die net als zijn vrouw en kind vermoord wordt tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De aandacht wordt getrokken door een alinea waarachter een Bevelandse historie schuilgaat. 'Eind 1934 vertrekken Israël en Henriëtte naar Goes. Waarom ze naar de Zeeuwse stad verhuizen, vertelt het verhaal niet. Wel is bekend dat in Goes hun enige kind wordt geboren. Het gaat om een dochter met de naam Grietje, vernoemd naar Israëls moeder. Zij wordt geboren in 1937.'

In Vlissingen was voor de Tweede Wereldoorlog ook een winkel met de naam 'Het wonder van Vlissingen'. Zouden er meer zaken met zo'n naam zijn? Even zoeken op de website van de Krantenbank Zeeland. En jawel, er is ook een 'Wonder van Middelburg' en een 'Wonder van Goes'.

Het 'Wonder van Goes' was in 1934 gevestigd op het adres Lange Kerkstraat 35 te Goes. Misschien wel bedrijven van dezelfde eigenaar. Het zou ook kunnen verklaren waarom Israël Levi de Winter naar Goes is verhuisd.

In de Vlissingse Courant van 22 maart 1935 vinden we een advertentie van het Wonder van Vlissingen aan de Nieuwendijk 43. In dezelfde advertentie ook het adres van het Wonder van Middelburg aan de Lange Delft 136 en het bovengenoemde adres van het Wonder van Goes.

De winkels hebben iets met elkaar, maar wat? Onder de wervende tekst 'Velen kochten al reeds bij ons hun vitrages'. Verder verkocht men lingerie, sokken, lakens kussenslopen, e.d. Een textielwinkel dus. Dat komt overeen met de winkels in Rotterdam en omgeving.

De advertenties in de jaren dertig van de twintigste eeuw waren vaak sober opgesteld. Geen schreeuwerige teksten. Het zal misschien te maken hebben met de calvinistische aard van ons volk maar het was tot dat moment ook de zwaarste economische crisis. Soberheid was het parool van de kabinetten Colijn.

Die sfeer ademen niet de advertenties van Het Wonder. Het waren advertenties met een dik zwart kader en opvallende koppen. Op oudejaarsdag 1935 in de Vlissingse Courant de wervende kop voor de komende opruiming 'De klokken van het Wonder van Vlissingen luiden de groote Seizoen-Opruiming in.'

Op Zuid-Beveland was de grootste krant Dagblad De Zeeuw, zoals uit de onderkop blijkt een Christelijk-historisch nieuwsblad voor Zeeland. De advertenties uit deze krant waren vooral gericht op Goes en de Bevelandse dorpen. Op 29 november 1935 een Sinterklaasadvertentie van het Wonder van Goes met de kop 'Uw keus is uw vonnis'. Daaronder 'Naar Uw smaak wordt U veroordeeld. Laat Het Wonder Uw Advocaat zijn.' Het adres is dan Lange Kerkstraat 15 in Goes, maar dat kan een zetfout zijn. De winkel zit immers op nummer 35.

Nu waren er meer winkels die de naam 'Wonder' droegen. Zo vinden we in de Goesche Courant van 11 november 1932 het LIDO-wonder op het adres Lange Kerkstraat 25 te Goes. En voor het geval men de winkel niet kan vinden staat er bij 't.o. Juwelierszaak van de heer Faberij de Jonge.' Men verkoopt er borstplaatjes en koekjes.

Op 1 oktober 1937 vieren de winkels in Goes, Middelburg en Vlissingen hun driejarig bestaan. Iedere koper krijgt een cadeau van minstens 50 cent. Hoe hoger het aankoopbedrag, hoe groter het cadeau staat er onder.

In 1938 komen we alleen nog advertenties tegen van de winkels in Vlissingen en Middelburg. Mogelijk dat de zaak in Goes al opgeheven. Het verklaart misschien ook het vertrek van het gezin De Winter naar Rotterdam. Op de website van Rijnmond lezen we 'Een jaar na de geboorte van Grietje keert het gezin terug naar Rotterdam. In de Middelburgsche Courant van 10 mei 1937 vinden we de advertentie waarin de heer en mevrouw I. De Winter-van Biene met blijdschap kennis geven van de geboorte van hun dochter Gretha op 8 mei 1937. Hun adres is Lange Kerkstraat 35 in Goes. Ze woonden dus boven hun winkel.

De vraag is op welke wijze al deze textielzaken met de naam 'Het Wonder van .....' waren georganiseerd. Het lijkt er op dat het zelfstandige (Joodse) ondernemers waren, die een vorm van samenwerking hadden. Zo vinden we gegevens dat de winkel 'Het Wonder van Vlissingen' eigendom was van Eva Bosschart-van Wittene (eerst aan de Nieuwendijk 43 en later in de Walstraat 39).

Maar wie waren Israël Levie de Winter en zijn vrouw Henriëtte de Winter-van Biene, die van 1934 tot 1937 in Goes hebben gewoond? En hoe is het hen vergaan?

Israël Levie de Winter werd op 22 november 1908 te Rotterdam geboren als zoon van Levie Israël de Winter en Grietje van der Sluis. Henriëtte van Biene werd op 30 juli 1909 te Rotterdam geboren als dochter van Eliazar van Biene en Anna Hakkert. Op 15 maart 1934 treden ze te Rotterdam in het huwelijk.

Na hun huwelijk vertrekken ze naar Vlaardingen waar Israël Levie al in 1931 als 23-jarige in de Hoogstraat - toen een populaire winkelstraat - een textielwinkel had geopend onder de naam 'Het Wonder van Vlaardingen'. Ze gaan boven de winkel wonen. Henriëtte wordt winkelbediende. Net als zijn vader heeft Israël Levie een ondernemende geest. Hij adverteert regelmatig. Zo wenst hij in een lokale krant de inwoners een gelukkig 1934.

Wat of de reden van hun vertrek uit Vlaardingen is weten we niet, maar eind 1934 vestigen ze zich in Goes waar ze de winkel 'Het Wonder van Goes' openen. Daar wordt op 8 mei 1937 hun dochter, en enig kind, Grietje geboren. Kort na de geboorte van hun dochter sluiten ze de winkel in Goes en verhuizen ze naar Rotterdam. Na hun aankomst in Rotterdam openen ze in die stad de manufacturenhandel 'Het Wonder van de Noordmolenstraat.' Het is hetzelfde pand waar de originele gevel tevoorschijn kwam tijdens de bouwactiviteiten waarmee we dit artikel begonnen.

De sfeer is dan al dreigend in Europa met de opkomst van Adolf Hitler in Duitsland. In 1940 breekt de oorlog uit en in mei van dat jaar wordt Rotterdam gebombardeerd. Ook daarna blijft de manufacturenhandel van Israël open, ondanks dat er geleidelijk een hetze tegen de Joodse bevolking ontstaat.

In het najaar van 1941 wordt de situatie voor de joden in Europa een stuk grimmiger. De nazi's beginnen met het systematisch uitmoorden van joden. Ook voor Israël Levie slaat het noodlot toe. Op zijn arrestantenkaart is te zien dat hij in mei 1942 wordt opgepakt door de Sicherheitspolizei en daarna nog twee maanden in een politiecel doorbrengt. In de tussentijd werden ook zijn vrouw Henriëtte en dochter Grietje opgepakt. Zij worden op 5 augustus, direct bij aankomst in Auschwitz, vermoord door de Duitsers. Israël Levie komt ook rond die tijd aan in Auschwitz. Hij heeft daar vermoedelijk nog een tijdje gewerkt, maar wordt op 30 september 1942 vermoord.

Op de website van Joods Monument zien we hun namen: Israël Levie de Winter te Rotterdam geboren op 22 november 1908, overleden te Auschwitz 30 september 1942, oud 33 jaar, directeur en Henriëtte de Winter van Biene, geboren 30 juli 1909 te Rotterdam, overleden 5 augustus 1942 te Auschwitz, oud 33 jaar. Hun 5-jarig dochtertje Gretha, die gelijktijdig met haar moeder is vermoord vinden we niet terug.

Na de Tweede Wereldoorlog neemt de broer van Israël Levie Winter de zaak over. In het bedrijvenregister 1921-1995 van de Kamer van Koophandel Zuid-Holland vinden we de inschrijving van de firma Het Wonder van de gebroeders De Winter. De vestgingsplaats is Vlaardingen.

Toen zijn broer in 1962 overleed, werd het winkelpand overgenomen door Van Heelsbergen Textiel, de vader van Hans van Heelsbergen. Hans zou die zaak later uitbouwen tot de internationale winkelketen Hans Textiel. Deze ging in 2011 failliet waarna de filialen werden overgenomen door de winkelketens Zeeman en Wibra.

DE SEOLTO

In 1996 kocht Titus Dekker uit Amsterdam het schip De Seolto en verbouwde het tot varend woonschip met behoud van de oorspronkelijke twee cylinder Deutz/Brons motor en het oorspronkelijke interieur van de roef en de stuurhut. Maar hij wilt graag wat meer weten over dit schip en zijn vroegere eigenaren, dat ooit Goes als thuishaven had. Ook zou hij wat meer willen weten over deze foto's.

Schipper Pieter Goumare liet aan het begin van de vorige eeuw een motorschip bouwen dat hij de naam van zijn vrouw gaf: Janna. De Janna werd in 1922 bij scheepswerf A.J. de Jong in Vlaardingen gebouwd, waar voornamelijk vissersschepen van stapel liepen. De Janna had Middelharnis als thuishaven maar laadde en loste vooral in de landbouwhaven van Sommelsdijk, toen nog bereikbaar via een kanaal naar Middelharnis.

In 1928 werd zoon Cornelis (roepnaam Cees) eigenaar van het schip, hij vervoerde vaak meel voor meelfabriek Wouda van Sneek naar Rotterdam. Bij gunstige wind werd op het IJsselmeer een hulpzeil in de laadmast bijgezet. Met een laadvermogen van uiteindelijk 123 ton werd de Janna te klein voor het familietransportbedrijf Goumare uit Middelharnis en in 1936 werd het schip verkocht aan Jan Does uit Goes.

Jan Does (1904-1986) veranderde de naam van het schip in Seolto. De nieuwe naam waren de beginletters van 'Strijd En Onderneming Leidt Tot Overwinning'. Volgens overlevering is deze naam vermoedelijk afgeleid uit zijn lijfspreuk omdat Does niet op financiële steun van zijn familie kon rekenen en een hypotheek moest afsluiten.

Jan Does was in 1928 met Adriana (Adriaantje) Cornelia v.d. Klooster getrouwd en voordat de Janna werd gekocht hadden ze samen op verschillende sleepschepen

gewerkt. Adriana kwam van een schippersfamilie uit Bruinisse, twee broers van haar hadden ieder een luxe motorschip, de Zeelands Luister I en II. In de jaren dertig troffen de Seolto en de Zeelands Luister II elkaar enkele malen in Delft. Zeelands Luister II vervoerde stukgoederen van Rotterdam naar Antwerpen en terug en ook met glas in kisten van Brussel naar diverse plaatsen in Noord en Zuid Holland.

Goes werd de thuishaven van de Seolto en het schip stond geregistreerd in Antwerpen. Jan en Adriana zaten in de wilde vaart, vaak met vrachten van en naar België, waaronder dakpannen en glas wat van Brussel naar het Westland werd vervoerd voor de glastuinbouw.

In de Tweede Wereldoorlog heeft de Seolto wegens schaarste aan brandstof met een gasgenerator gevaren. In de hongerwinter moest de Seolto van de Duitsers melk vervoeren van Schoonhoven en een enkele keer ook van Gorinchem naar de "Verenigde Zuivelbereiders" in Rotterdam. Om beschietingen van Engelse vliegtuigen te ontlopen moest dit s' nachts gebeuren. Eén van de broers van Adriana van der Klooster, varende op de Zeelands Luister II, die melk moest vervoeren van Gouda naar Rotterdam bezweek aan een hartaanval vanwege de spanning.

Waarschijnlijk vonden tijdens de oorlog enkele grote aanpassingen aan het schip plaats: laadmast, giek, de bovendekse liermotor, de ankerdavit op de kop en de reling langs het ruim op het potdeksel verdwenen. De roef, de stuurhut en de den werden donker geschilderd, dit was misschien nachtelijke camouflage in het laatste oorlogsjaar.

Na de oorlog heeft Jan Does aardappelen (in stro) van Zeeland naar Amsterdam vervoerd, de aardappelen bleven dan in het schip tot ze verkocht waren. Dat gebeurde bij de Aardappelenmarkt aan de Prinsengracht in Amsterdam. Met twee andere schepen heeft de Seolto na de oorlog een vracht naar Marseille gevaren, hiervan zijn foto's bewaard gebleven met tunnels en aquaducten. Na de watersnoodramp in 1953 werd de Seolto ingezet om te helpen bij de herstelwerkzaamheden.

Wiggert Zuiddam werd in 1957 de nieuwe eigenaar en veranderde de Seolto in een zandschip er kwam een zandlaad & losinstallatie op het schip. Vanaf 1963 werd oudste zoon Piet Zuiddam de schipper op de Seolto. Hij heeft veel metselzand vervoerd voor Lauwaars, later de Waardt, in Schiedam. Lauwaars wilde een filiaal in Goes opzetten, dit lukte uiteindelijk niet, maar de Seolto heeft toen veel op Goes gevaren. In 1971 werd op het dek voor het stuurhuis een Nellen grijpkraan geplaatst en werd de Seolto een overslagschip, vastliggend aan de kade bij de Waardt in Schiedam.

P. DE GRUYTER & ZN.

In het tijdschrift De Wete van de Heemkundige Kring Walcheren stond een artikel over het vroegere grootwinkelbedrijf P. de Gruyter & Zn. Tot in de jaren zeventig van de vorige eeuw bekend als De Gruyter. Samen met Albert Heijn en Simon behoorden ze tot de grootste kruideniersbedrijven in Nederland. Het artikel in De Wete gaat in op de landelijke geschiedenis, die ook op Wikipedia is te vinden. Daarnaast besteden ze ook aandacht aan de vestiging in Middelburg. Opmerkelijk genoeg niet aan de vestiging in Vlissingen.

Op de Bevelanden was er ook in Goes een vestiging van De Gruyter. We nemen een stukje over uit De Wete, aangevuld met wat informatie over de vestiging in Goes.

‘Het Snoepje van de Week’ is nog altijd een veelgebruikte uitdrukking in de Nederlandse taal. Maar niet veel mensen weten nog dat het oorspronkelijk een reclame-uiting was van het kruideniers- en supermarktbedrijf P. de Gruyter & Zoon, dat tot 1977 in heel Nederland winkels exploiteerde.

In 1811 begon Petrus de Gruyter (1785-1867) in Den Bosch met het verkopen van granen, zaden, kippenvoer, erwten, meel en gort. Hij breidde zijn handel uit door de aankoop van enkele aangrenzende panden. Later, in 1838, verplaatste hij zijn zaak naar een groter terrein. De Gruyter kocht onder meer producten op van boeren uit de omtrek en verkocht die door. In 1853 richtte hij met zijn zoon Louis de vennootschap P. de Gruyter & Zoon op.

In 1897 droeg Louis de leiding over aan zijn zoons Lambertus en Jacobus. Zij bouwden het bedrijf verder uit. Het bedrijf was tot dat moment overwegend gevestigd rond Den Bosch. Al was in 1896 al een winkel geopend in Utrecht. Kort daarna werd er een winkel geopend in Amsterdam. Vanaf 1905 kwam de groei goed op gang. In 1910 waren er al 19 filialen. In 1921 werd het honderdste filiaal geopend. Volgens een overzicht op de website Piet de Gruyter had dit winkelbedrijf ooit 600 filiaalwinkels in 127 plaatsen. In Zeeland waren er filialen in Middelburg, Vlissingen, Goes, Terneuzen en Oostburg.

Op 15 april 1918 werd een winkel te Middelburg ingeschreven in het register van de Kamer van Koophandel. Wanneer de winkel geopend is kan niet achterhaald worden maar in 1920 verschijnen de eerste advertenties in de Middelburgsche Courant.

In dagblad De Zeeuw van 6 maart 1931 vinden we het bericht dat in Goes de 173ste winkel van De Gruyter wordt geopend. Twee maanden later lezen we in de Axelsche Courant van 22 mei 1931 dat in Terneuzen het 174ste filiaal wordt geopend.

De winkel van De Gruyter is in Goes altijd gevestigd geweest in de Lange Kerkstraat. Vooral in de jaren zestig van de twintigste eeuw was er een grote concurrentiestrijd in de kruideniersbranche. Naast de vele kleine zelfstandige winkeliers, die zich verenigden in organisaties als Spar en Végé, waren er drie grootwinkelbedrijven: Albert Heijn, Simon de Wit en De Gruyter.

In 1972 werd Simon de Wit door het Aholdconcern overgenomen. In 1980 verdwijnt deze winkelketen waarbij de nog overgebleven winkels omgezet werden naar Albert Heijn.

In Goes was er ook een bezorgcentrum van De Gruyter. Een magazijn waar klanten hun boodschappen konden bestellen met een boekje. Een week later werden deze dan thuis bezorgd. Wanneer dat bezorgcentrum is geopend weten we niet.

In 1967 komen we voor het eerst advertenties tegen over het bezorgcentrum, dat dan gevestigd is in de Marconistraat. Op 1 september 1969 verhuist deze bezorgdienst naar de Van Doornestraat te Goes. Op 14 oktober 1971 lezen we over de plannen voor een nieuw bezorgcentrum van De Gruyter in de Kanaalzone van Zeeuws-Vlaanderen. In hetzelfde jaar komen er ook verschillende advertenties waarin personeel wordt gevraagd voor het bezorgcentrum. Of dat bezorgcentrum er in Zeeuw-Vlaanderen nog gekomen is weten we niet. Na 1971 lezen we niets meer over het bezorgcentrum.

In de PZC van 15 november 1963 vraagt De Gruyter voor haar filiaal in Goes een afdelingschef groenten en fruit. De oude vertrouwde bedieningswinkel is toen blijkbaar veranderd in een supermarkt. Het mag niet baten.

In de jaren zeventig verandert het winkelbedrijf De Gruyter een aantal keren van eigenaar. In Goes wordt in de Lange Kerkstraat de supermarkt van De Gruyter veranderd in Discount Kien. Deze wordt in 1979 Basismarkt, en vervolgens sluit ook deze zijn deuren in de Goese binnenstad. Uiteindelijk verdwijnt de naam De Gruyter in 1977 uit het straatbeeld. Na 166 jaar was er een einde gekomen aan het oudste kruideniersbedrijf dat ooit begon in de handel in kippenvoer.

Foto: De kruidenierswinkel van De Gruyter in de Lange Kerkstraat te Goes, die toen nog een bedieningswinkel was. Vermoedelijk jaren vijftig.

EEN FAMILIEFOTO

Dies Martens, wonende in het Brabantse Oudenbosch maar geboren in het Bevelandse Ovezande maakte een opmerking bij deze familiefoto van de familie Huige op facebook. Hij schrijft: “Het gezin van Jan Huige en moe Job Allemekinders ter gelegenheid van de 25-jarige bruiloft, De jongste - Job - is van 2 september 1920, de voorlaatste Nico is in mei 1940 gesneuveld als soldaat in Dordrecht. Van deze foto zijn er 200 gemaakt ter verdeling onder familie, vrienden en relaties van o.a. de Rotterdamse veemarkt. Bij Verschoore heeft dat grote indruk gemaakt. Zij woonden op de hoeve aan de Coudorpsedijk in Nieuwdorp.”

Wat de relatie is tussen Martens en Huige weten we niet. We vinden dezelfde foto ook op de website van het Zeeuws Archief, met de volgende namen:

Het echtpaar Johannis Huige (1871-1947) en Jobbina Allemekinders (1876-1944) met hun kinderen, waaronder Marinus Huige (1897-1956), Cornelis Huige(*1899), Dingenis Huige (*1901), Johannis Huige (1902-1955), Elisabeth Maria Huige (1903-1934), Laurentius Huige (*1904), Magdalena Huige (*1905), Clazina Huige(*1907), Johanna Huige (*1908), Adriaan Huige (*1910), Petrus Huige (*1911), Hubertus Huige (1912-1957) en Albertus Huige (*1913). De vrouwen zijn in klederdracht

In het midden zien we het echtpaar Huige-Allemekinders. Ze zijn omringd door hun kinderen. Misschien zijn de jongsten wel kleinkinderen. Vader is Johannes Huige, op 3 april 1871 in Nieuwdorp geboren. Hij is op 9 november 1947 te Goes overleden. Zijn vrouw Jobbina Almekinders is op 18 januari 1876 in Hoedekenskerke geboren en is enkele jaren eerder op 3 april 1944 te 's-Heer Arendskerke overleden. Nieuwdorp behoorde toen tot de gemeente 's-Heer Arendskerke. Vermoedelijk woonde ze dus op de genoemde hoeve aan de Coudorpsedijk in Nieuwdorp.

De naam Huige is in de omgeving Nieuwdorp en Lewedorp, dat voor 1929 bekend stond als het buurtschap Noord-Kraayert, een bekende naam. Het is een familie van aardappelhandelaren. Op 1 november 1961 starten de broers Jan en Kees Huige in Lewedorp een fabriek in voorgebakken patates-frites. De naam is N.V. Huzo, hetgeen staat voor Huige en Zonen.

De oprichters zouden volgens het artikel op facebook zonen zijn van het echtpaar Huige-Allemekinders, maar daar twijfelen we aan. Jan zou de in 1902 geboren zoon Johannes kunnen zijn. Maar hij is al in 1955 overleden, derhalve voor de oprichtingsdatum van de fabriek. Kees zou de in 1899 geboren Cornelis kunnen zijn. Ook dat lijkt onwaarschijnlijk omdat die op de datum van oprichting al 62 jaar was. Het lijkt er dan ook eerder op dat de oprichters Jan en Kees Huige kleinzonen van het echtpaar Huige-Allemekinders zijn. Samen met hun zonen - dus al weer achterkleinzonen van het echtpaar op de foto - zijn zij dan de oprichters van Huzo.

Op Wikipedia lezen we over het bedrijf dat ze in 1961 de eerste fabriek in Europa waren met voorgebakken gekoelde patat. In 1973 gaat de fabriek uit Lewedorp samen met het Canadese McCain, die al in 1957 diepvries frites maakte. In 1973 verdween ook de naam Huzo en is het bedrijf sindsdien bekend onder de naam McCain. Het hoofdkantoor voor Nederland kwam vlak bij luchthaven Schiphol in Hoofddorp. Ook waren er, door bedrijfsovernames, vestigingen in Werkendam en Waspik. Al deze vestigingen zijn inmiddels gesloten. In Lewedorp is nog steeds een vestiging, alsmede in Lelystad.

Uit een artikel in 1998 in het Reformatorisch Dagblad blijkt er nog een J.M. (John) Huige in de directie van McCain te zitten. In de PZC van 28 mei 2004 komen we het bericht tegen dat hij is overleden. Het bedrijf, in 1961 opgericht door de familie Huige als aardappelhandelaren, bestaat nog steeds in Lewedorp als vestiging van McCain.

STIL VERZET TIJDENS DE DUITSE BEZETTING.

In april 1941 legde de Duitse bezetter officieel beslag op het zilveren Nederlandse muntgeld. Maar een groot deel daarvan werd nooit ingeleverd. Het werd omgezet in allerlei sieraden. Muntsieraden met de beeltenis van Koningin Wilhelmina (1880-1962) werden een populair middel om stilte te protesteren tegen de bezetter, maar ook om de trouw aan het Nederlandse Koningshuis duidelijk te maken.

Een ontelbare hoeveelheid rijksdaalders, guldens, kwartjes en dubbeltjes werd uitgezaagd, omgevormd en aan elkaar zijn verbonden om armbanden, oorbellen, ringen, broches en halskettingen te maken. Ook reversspelden waren enorm populair en werden vaak door verzetsmensen gedragen. Door de speldjes onder hun revers te dragen konden ze zich aan elkaar kenbaar maken.

Voor Bevelandse vrouwen die "op hun boers" waren, speelde nog een tweede probleem tijdens de bezetting. Hun juwelen waren van goud en elke (ingekwartierde) Duitse soldaat mocht tijdens zijn verlof zoveel goederen meenemen naar Duitsland als hij kon dragen. Bij die goederen zaten uiteraard niet alleen etenswaren maar zeker ook goud wat al dan niet onder dwang voor een spotprijs werd opgekocht van de bevolking.

En zo ontstond het dubbeltjesslot, gemaakt van zilveren dubbeltjes met de beeltenis van Wilhelmina. De (lelijkste) bloedkralen werden opnieuw gerezen en aan het dubbeltjesslot bevestigd. Het gouden slot met de dikste kralen verdween geruisloos naar een geheim bergplaatsje, waar het na de bevrijding weer opgevist werd.

HET OLJETUNNETJE

Zo rond 1945 beginnen Marinus Moison en echtgenote Mina van Loenhoud café Olieton (in de volksmond vaak het Olijetunnetje genoemd) aan de Stoofweg 120 in Nisse. Eerder was in dit pand een herberg gevestigd. Als Marinus in 1962 op 63-jarige leeftijd overlijdt, staat Mina er alleen voor. Zij geeft er twee jaar later de brui aan - alleen is maar alleen tenslotte. Zo begint het verhaal op de website Zuid-Beveland Dronk, een website over de geschiedenis van de Zuidbevelandse horeca.

We lezen verder dat J.A. Kappers het Olijetunnetje in 1964 over neemt. De straatnaam Stoofweg vervalt bij een gemeentelijke herindeling en wordt in 1969 vervangen door Nissestelle.

Lenie en Eugène Giese nemen het Olijetunnetje omstreeks 1977 over - in 1980 sluit het café definitief zijn deuren. Het café was ook het thuishonk van de supportersvereniging van wielrenner Cees Priem.

Marinus Moison is op 12 april 1899 in Borssele geboren als zoon van Geeraard Moison en Jacoba Verdonk. Zijn vader was boerenknecht. Op 20 april 1934 trouwt Marinus te Ovezande op 35-jarige leeftijd met de 26-jarige Mina van Loenhoud. Als beroep staat dat hij chauffeur is.

Mina van Loenhoud is op 4 juni 1907 te Ovezande geboren als dochter van Wilhelmus van Loenhoud en Johanna Kaas. Bij haar vader staat als beroep 'arbeider'. Ten tijden van het huwelijk van Marinus en Mina staat als beroep van beide vaders 'landbouwer'. Beiden zullen dus een klein landbouwbedrijfje hebben gehad.

De herberg Het Olietonnetje is al wat langer bekend. In verschillende kranten - o.a. de Goesche Courant van 27 oktober 1903 - lezen we dat door notaris J. van. der Kloes te Ellewoutsdijk de herberg Het Olietonnetje op woensdag 18 november 1903 openbaar wordt verkocht.

Wat de reden van de openbare verkoping was weten we niet. Enkele jaren daarvoor was het gehele pand door brand verwoest. Zo lezen we in de Vlissingse Courant van 22 november 1900 het volgende bericht:

's-Maandagnacht is de bekende herberg Het Olietonnetje aan den Grintweg van 's-Gravenpolder naar Ovezande, maar onder de gemeente Nisse, afgebrand. De spuit van Ovezand kwam, maar te laat, daar de brand een zeer snel verloop had, waarschijnlijk door den hevigen wind. Alles is voldoende verzekerd. De oorzaak is onbekend'.

In 1903 was de herberg bewoond door C. de Blaeij. Het geheel wordt omschreven als 'woonhuis waarin herberg met vergunning' is gevestigd. Ook is er een schuur, erf en bouwland. Alles 'zeer gunstig gelegen in de gemeente Nisse', zoals de wervende advertentietekst luidt. Wie de herberg heeft gekocht is niet terug te vinden.

Veel over het café is er niet vinden. In verschillende kranten lezen we dat op 23 december 1918 een partij 'Canadaboomen' bij Het Olietonnetje wordt verkocht. En dan komen we tegen waaruit blijkt dat het echtpaar Moison niet omstreeks 1945 de herberg heeft overgenomen maar eerder.

In Dagblad De Zeeuw van 10 juli 1935 staat een advertentie dat er op vrijdag 12 juli 1935 om 9.30 uur een 'afbraakveiling' is. Eigenlijk dus een veiling van materiaal van een afgebroken pand. In de advertentie staat 'een prachtige partij afbraak van twee herenhuizen'. Plaats van veilingverkoop is in de herberg van 'dhr. M. Moison te Nisse (Olietonnetje bij Ovezande)'. Ook in 1938 is er nog een afbraakveiling.

In 1951 doet de jukebox zijn intrede. In de rubriek 'Kroniek van Zwin tot Zijpe' in de PZC van 25 november 1961 lezen we daarover een verslag. De jukebox heeft de naam 'Johnny', een verwijzing naar de bekende volkszanger Johnny Hoes. Als kop boven het artikel staat 'Toch maar liever bij moeder thuis', een verwijzing naar zijn bekende tophit 'Och was ik maar bij moeder thuis gebleven'.

Bij het artikel ook een foto van een dansje van twee dames in klederdracht. We citeren een stukje: 'Tenslotte naar mevrouw Moison, die met haar vrouwelijke hulp een opgewekt dansje maakte, toen Juke-box Johnny zijn lied over het crocusje zoeken inzette'. Vermoedelijk een liedje met een dubbelzinnige tekst.

De jukebox was eigendom van de firma Loontjes uit Middelburg, die deze apparaten aan veel horecagelegenheden leverde. In het café had men een duidelijke voorkeur voor Nederlandse muziek met soms een wat dubbelzinnige betekenis. Zo lezen we ook: “Toen de heer Loontjes heel discreet “O mon amour” van Rotterdamse Riet wilde verwijderen, greep de kasteleinse in.”Die mag er niet uit, daar heb ik een klant voor ...”

Café Het Olietonneetje is onder deze naam in de Krantenbank Zeeland te vinden. Pas vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw wordt de naam op z'n Zeeuws geschreven als 't Olietunnetje.

Volgens Zuid-Beveland Dronk nemen Lenie en Eugène Giese 't Olietunnetje omstreeks 1977 over. In de PZC van 17 maart 1977 lezen we van hen het bericht dat het café weer als vanouds de hele dag open is. Koffie, bier en frisdrank is er voor één gulden te koop.

In 1980 sluit het café definitief zijn deuren met de mededeling in de PZC van 24 juli 1980: 'Café Het Olietonneetje Ovezande is definitief gesloten'. Marinus Moison en zijn vrouw Mina van Loenhoud maken dat niet meer mee. Marinus is op 12 oktober 1962 op 63-jarige leeftijd overleden te Goes. Zijn vrouw Mina overlijdt zes jaar later op 20 augustus 1968 op 61-jarige leeftijd te Ovezande.

Foto: Mina Moison-van Loenhoud bij jukebox Johnny.

OORLOGSFOTO'S

Marga de Pundert vond tijdens het opruimen een mapje met foto's waar haar vader "bevrijdingsfoto's" op geschreven had. Het is vermoedelijk in 's-Heer Abtskerke, waar haar opa tijdens de oorlogsjaren 1940-1945 een café had.

Een groepsfoto met de burgemeester met daarachter een bord met opschrift "Hulde aan den burgemeester". Maar wie is die burgemeester? En die mensen in uniform? Zijn dat mensen van de Duits gezinde landstorm of NSB-ers?

We weten dat van 1939 tot 1942 Izaak Antonie de Moor NSB-burgemeester van 's-Heer Abtskerke was. In 1942 werd hij benoemd tot burgemeester van Breskens. Daar volgde hij Jan Eekhout op, die door het Duitse bestuur was ontslagen. Na 'Dolle Dinsdag' in september 1944 vluchtte De Moor naar het nog bezette deel van Nederland. Hij werd toen door de Duitse autoriteiten benoemd tot burgemeester van de gemeente Aalten in Gelderland. Eekhout kwam terug als burgemeester van Breskens, en zou dit tot 1970 blijven.

In 1942 werd Ch.J.L.M. Siemons in s-Heer Abtskerke de nieuwe NSB-burgemeester als opvolger van De Moor. Later werd hij ook waarnemend burgemeester in 's-Heerenhoek. Zou de hulde bedoeld zijn voor zijn installatie? Zowel De Moor als Siemons werden na de bevrijding in 1945 gearresteerd in de Achterhoek

Op de tweede foto zien de travalje in 's-Heer Abtskerke. Deze staat nog steeds aan de Kerkring 19 voor de vroegere smederij. Bovenop zit een meisje dat bevriend was met Duitse militairen. Als vorm van 'dorpsgericht' werd door enkele dorpsgenoten het haar geknipt. Een lot dat veel meisjes na de bevrijding trof. Maar wie is zij? Zou dit het al eerder beschreven 15-jarige 'moffenmeisje' Neeltje den D. zijn? Op een andere foto zien we haar op de rug, na de 'knipbeurt', bespot door dorpsgenoten. En wie zijn die mensen die het 'knipwerk' hebben uitgevoerd?

Op de derde foto zien we een legervoertuig. Maar wie herkent de lokatie waar deze foto genomen is? Vooraan een jongen die naar de fotograaf kijkt. Wie herkent hem?

Weet u iets te melden over deze foto's? We horen het graag.

EMIGRATIE

Ad Fraanje plaatste deze foto met onderstaande tekst op zijn facebookpagina. Een mooi stukje geschiedenis van een Bevelands gezin dat naar Amerika emigreert.

" Goes/Bergen op Zoom, 1922.

Afscheidsfoto. In het midden mijn oudoom Izaäk de Meij met vrouw en 4 kinderen. Hij gaat emigreren naar Amerika, 2 oudere broers waren hem voorgegaan. Links zijn oudste broer Cornelis Jan (Kees) de Meij, met vrouw Grietje de Regt en dochter Ina. Rechts, op haar 'boers', zijn (enige) zuster Petronella (Pietje) de Meij. Mijn oma. Met echtgenoot Adriaan Fraanje, en hun 3 kinderen, Marien, Jo en Joost, mijn vader. Hij staat daar, 6 jaar oud, met zijn hand in die van zijn moeder.

Naast hem staat Jacomina (Minnie) met wie hij later zou gaan corresponderen. Ik heb nog een briefje van haar. De vrouw van Izaäk, Adriana Hoogerhuis, was ernstig ziek, en hoopte in Amerika genezing te vinden. Twee maanden na haar aankomst in Amerika overleed ze, in Kalamazoo, Michigan. Izaäk bleef achter met de zorg voor zijn 4 kinderen.

In 1957 kwam hij ons vanuit Amerika bezoeken, met zijn nieuwe vrouw Grace. Bracht voor ons hele gezin mooie cadeaus mee. Mijn vader was zeer gesteld op deze jongste oom. Izaäk heeft in zijn jonge jaren in Goes ingewoond bij zijn zus Pietje en haar man

Adriaan, ontdekte ik onlangs bij raadpleging van het bevolkingsregister. De band begon dus al bij zijn moeder.

Izaäk was net als de meeste van zijn 5 broers kleermaker. Vader Marinus de Meij had een kleermakerij in de Ooststraat in Borssele. Die zou later worden overgenomen door zoon Marinus, getrouwd met Adriana Fraanje. De familie Fraanje en de Meij woonden daar tegenover elkaar, er kwamen 2 huwelijken uit voort.

Alle mannen dragen een snor. Mijn opa Adriaan (Arjôan) was een vrolijke optimistische man, zei mijn vader altijd. Ik heb geen herinnering aan hem, hij stierf in 1948, ik was net 2 jaar oud. Mijn oma was een serieuze ernstige vrouw. Ik heb haar nog gekend, ze stierf in 1957, ik was 10 jaar. Ze kon goed dammen, speelde in een simultaan ooit remise tegen de toenmalige wereldkampioen Piet Roozenburg.”